

Juridiska fakultetskansliet

Socialdepartementet

Remiss: God tvångsvård – trygghet, säkerhet och rättssäkerhet i psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård (SOU 2022:40)

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet har genom remiss anmodats att avge yttrande i rubricerat ärende. Fakultetsnämnden tillstyrker i stort de förslag som lämnas, men vill samtidigt framföra följande synpunkter.

Barn får inte tvångsvårdas tillsammans med vuxna

Utredningen föreslår en ny paragraf, 2c, i lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, enligt vilken det framgår att barn får inte vårdas tillsammans med vuxna. Undantag får göras om det bedöms vara till barnets bästa, efter beslut av chefsöverläkaren. Syftet är att svensk lag bättre ska överensstämma med 37 c barnkonventionen, som anger att barn som tvångsvårdas ska hållas åtskilda från andra vuxna än föräldrar, med motsvarande undantag för barnets bästa.

Fakultetsnämnden delar uppfattningen att svensk lag bör överensstämma med barnkonventionen. Begreppet barnets bästa är dock vagt och ger inte mycket vägledning för rättstillämpningen. Det kan ifrågasättas värdet av att införa begreppet i en tvångsvårdslagstiftning, som genom sin karaktär av rättighetsinskränkande lagstiftning bör vara tydlig och konkret. Det kan vidare ifrågasättas om det är lämpligt att koppla risken för hotfull och otrygg vård så entydigt till en åldersgräns på 18 år. Bedömningen bör utgå från barnets situation i det enskilda fallet, där inte enbart medpatienters ålder är relevant. Utredningen diskuterar också olika situationer där det framstår som lämpligt att antingen vårda ett barn på en vuxenavdelning, eller att tillåta att patienter som fyllt 18 år finns kvar på en BUP-avdelning (s. 118 ff). Fakultetsnämnden erinrar vidare om att barnkonventionen ska tolkas holistiskt. Det innebär att konventionens andra artiklar också ska beaktas, såsom artikel 12 om barnets rätt att komma till tals. Även inom ramen för tvångsvård bör barnets egen uppfattning av vårdens utformande beaktas (se även s. 133). Regeringen bör i det fortsatta lagstiftningsarbetet närmare precisera vilka omständigheter som bör beaktas vid prövningen av barnets bästa, antingen i lagtexten eller i förarbetena.

Utredningen diskuterar även möjligheten att beakta övriga barns vårdssituation vid bedömningen om det är förenligt med barnets bästa att vårdas tillsammans med vuxna. Det exempel som tas är att ett barn agerar så våldsamt och utåtagerande att barnet kan

Juridiska fakultetsnämnden

utgöra en fara för övriga barn på avdelningen. Utredningen framför att det vid avvägningen mellan ett enskilt barns bästa och övriga medpatienters bästa (vilka också är barn), bör ett våldsamt barn kunna flyttas för att tillförsäkra övriga barn en god vård och trygg vårdmiljö (s. 123). Enligt fakultetsnämndens uppfattning är det inte möjligt eller lämpligt att väga in andras behov vid bedömningen av vad som är bäst för ett enskilt barn. En sådan bedömning bör enbart utgå från barnet själv. Det kan säkerligen uppstå behov av att flytta bråkiga barn för att få lugn och ro för andra, men den omständigheten kan knappast uppfylla kravet på att vara förenligt med det individuella barnets bästa i den mening som anges i det föreslagna lagrummet. Om avsikten är att även en sådan situation ska kunna motivera undantag från förbudet att barn ska vårdas med vuxna bör det framgå av lagtexten.

Prövning av beslut om behandling utan samtycke – två alternativ

Utredningen har vad gäller ett delförslag, beslut om behandling utan samtycke, valt att lämna alternativa förslag, det ena att en ny regel ska införas som möjliggör att sådana beslut kan överklagas, det andra att låta gällande rättsläge kvarstå, dvs. att besluten inte kan överklagas. Som grund för sitt ställningstagande anför utredningen att det finns tungt vägande skäl både för och mot att besluten ska vara möjligt att överklaga till allmän förvaltningsdomstol (s. 175). Utredningen föreslår även att regeringen ska tillsätta en ny utredning där de rättsliga förutsättningarna för behandling med tvång inom psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård klargörs.

Fakultetsnämnden delar utredningens uppfattning att det finns argument såväl för och emot införandet av en utvidgad rätt till domstolsprövning i den aktuella situationen. Argumenten mot består framförallt i att det inte framstår som ändamålsenligt att tillerkänna enskilda en rätt till domstolsprövning avseende medicinska beslut om innehållet i vård och behandling, samt att det är svårt att särskilja tvång i samband med medicinering från medicinering i sig själv. Vad som talar för att införa en rätt till domstolsprövning är att påtvingade kroppsliga ingrepp, såsom användandet av tvång vid genomförandet av vård, inskränker enskildas grundläggande rättigheter enligt såväl 2 kap 6 § regeringsformen (RF) som artikel 8 Europakonventionen.

Som utredningen konstaterar, kompliceras bilden av att den rättsliga regleringen av beslut om tvång i behandlingen är otillräcklig i svensk rätt. Exempelvis medger bestämmelserna om fastspänning inte uttryckligen att patienter får spännas fast för att möjliggöra exempelvis läkemedelstillförsel (s. 175. Se även JO:s beslut den 21 september 2021, dnr 2782-2018). Begränsningar i ovannämnda grundläggande rätt till kroppslig integritet kräver stöd i lag, samt särskilda övervägande om ändamål som är acceptabla i ett demokratiskt samhälle, m.m. Fakultetsnämnden vill understryka att vård utan samtycke överhuvudtaget inte får ges för det fall lagstöd saknas. Bristen på ett sådant lagstöd kan inte läkas genom att enskilda ges en rätt att överklaga beslutet.

Utöver kravet på stöd i lag för rättighetsinskränkningar, finns i artikel 13 Europakonventionen en rätt för enskilda att få tillgång till ett effektivt rättsmedel för att pröva om konventionens fri- och rättigheter kan ha kränkts. Även när det finns lagstöd för att genomföra en behandling utan samtycke, ska enskilda alltså tillförsäkras ett effektivt rättsmedel. Ett sådant rättsmedel behöver inte nödvändigtvis bestå av en rätt till

domstolsprövning, utan även andra rättsmedel är möjliga förutsatt att de kan bringa en pågående konventionsstridig åtgärd att upphöra.

Tvångsvården innebär också rättighetsinskränkningar av rörelsefriheten, som skyddas 2 kap 9 § RF och artikel 5 Europakonventionen. Svensk rätt tillhandahåller ett effektivt rättsmedel i denna del, genom möjligheten att överklaga besluten till domstol. Som utredningen konstaterar kan dock behandling utan samtycke under tvångsvårdens genomförande knappast anses sanktionerat genom denna domstolsprövningen (s. 181).

Det finns således faktorer som talar för att patienter ska ha rätt till ett effektivt rättsmedel, eventuellt i form av domstolsprövning, som skydd för sina grundläggande rättigheter. Att införa en sådan rätt synes dock inte tillräckligt för att lösa de rättsliga problem som nuvarande praxis om behandling utan samtycke är förknippade med. Som framgår ovan har utredningen funnit att det är oklart om det överhuvudtaget finns tillräckligt lagstöd för behandling utan samtycke. Det framstår inte som lämpligt att införa en rätt till domstolsprövning av beslut som kan antas sakna stöd i lag, eftersom besluten inte rimligen kan godtas av domstolen. Istället bör vården, så långt det är möjligt med hänsyn tagen till patientens reella behov av vård och säkerhet, avstå från tvångsvis behandling fram till dess sådan lagstiftning är på plats. Utredningens förslag att låta nuvarande rättsläge kvarstå och så snabbt som möjligt utreda hur ett sådant lagstöd kan införas framstår som mot bakgrund av detta som ändamålsenligt.

I detta sammanhang saknar utgången av den process i Växjö tingsrätt som utredningen omnämner, om rätt till skadestånd för brister i rätten till effektivt rättsmedel vid tvångsvis behandling, någon egentlig betydelse (s. 152 ff).

Det kan konstateras att nuvarande ordning med tvångsvis vård utan tillräckligt lagstöd inte är förenligt med vare sig legalitetsprincipen eller rättsstatsprincipen, principer som måste sägas vara grundläggande för att svensk psykiatri ska kunna ge god tvångsvård. Det är otillfredsställande att frågan inte kunde lösas inom ramen för den innevarande utredningen.

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jessika van der Sluijs. Yttrandet har beretts av professorerna Jane Reichel och forskarstuderande Pernilla Leviner samt gästprofessor Johanna Schiratzki. Föredragande har varit Karolina Alveryd. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.

Jessika van der Sluijs

Karolina Alveryd